

Írta: Vass József

Valaki folyton közbeszólt

„Te egyszer s mindenkorra felelős lettél azért, amit megszelídítettél” – írja Saint-Exupéry A kis herceg című művében. Mindig is sejtettem ennek a szép mondatnak az igazságát, a lényegét azonban csak mostanában kezdem felfedezni. „Felfedező utamat” szeretném röviden bemutatni.

1986 augusztusában kerültem akkori munkahelyemre, egy megyei nevelőotthonba nevelőtanárnak. Mondhatni, hogy velem együtt érkezett F. is, csak hát épp a másik irányból. Ő akkor múlt 6 éves, s egy másik nevelőotthonból jött, hogy megkezdje általános iskolai tanulmányait. Már az első napokban megismerkedtünk. Igaz, az mindennek nevezhető volt, csak sikeresnek nem. F. ugyanis ékes, szép magyar beszédét csillogatva próbálta felhívni a figyelmet magára. Járatlan lévén még ezen a nevelési területen – egy pedagógustól elvárható szokványos cselekvésen kívül – semmilyen reakcióval nem válaszoltam kihívó viselkedésére. Mivel magam is a nevelőotthon területén laktam, szép lassan egyre többet tudtunk meg egymásról.

Életének addigi történéseit megismerve egyre kevésbé csodálkoztam viselkedési szokásain. F. igazán súlyos hátrányokkal indult az életnek. Az édesanyja többszörösen visszaeső bűnöző, őt is az egyik börtönben hozta a világra. 3 hónapos korában került csecsemőotthonba, azaz állami gondozásba. Édesapját nem ismeri. Az édesanyját is csaknem 10 éves korában látta először. Itt tudta meg a nevelőotthonban azt is, hogy testvérei is vannak. A bátyja éveken keresztül együtt nevelkedett vele, de soha nem fogadták el egymást. Nem hogy szeretetet, de még különösebb érdeklődést sem tanúsítottak egymás iránt. Csak nagyon laza kapcsolat szövődött közöttük az együtt töltött 6 év alatt. Mára ez is teljesen megszakadt. Megismerkedésünk lassan történt. Szabadidejében, hétvégeken bebenézett hozzánk, nagyon kereste a felnőttek társaságát. A gyerekek között nem voltak barátai. Azok sem keresték az ő barátságát, hiszen nem tudtak játszani vele. F. nagyon akaratos volt. A legkisebb sikertelenséget sem tudta – nem is akarta – elviselni. Kudarctűrő képessége nagyon alacsony volt. Gyakran toporzékolt, magánkívül ordított teljesen artikulálatlan hangokat hallatva. Tanulmányaiban is nagyon-nagyon nehezen haladt előre. A minimális iskolai fegyelemnek, követelményeknek sem tudott eleget tenni. Viselkedésén a hospitalizáció tipikus jegyei mutatkoztak, melyek szomatikus jegeket is produkáltak (rendezetlen mozgás, étvágytalanság, éjszakai ágybavizelés). A tünetek kiváltó oka vitathatatlanul a nem megfelelő anyagyermek kapcsolat volt.

A téli szünetre már szűkebb családom minden tagját ismerte. Így aztán senkinek sem okozott meglepetést, hogy az ünnepeket már nálunk töltötte. Bemutattuk a tágabb családuknak is, közvetlen, ragaszkodó, túlságosan is nyitott magatartásával mindenütt könnyedén el tudta fogadtatni magát. Családi környezetben jól érezte magát, sokkal felszabadultabb volt. Kezdetben büszkén vallotta az állami gondozottak viszonylagos bizonytalanságából eredő életfilozófiáját: „Biztosan csak az az enyém, amit megettem.”

Ezt a szemléletét a megkezdett sütemény- és gyümölcshegyek jelezték. Személyiségének ez a vonása a kapcsolat elmélyülésével, rendszeressé, patronálássá válásával, biztonságérzetének fokozatos kialakításával lassacskán eltűnt. Fantasztikus élményt jelentett

számára az, hogy amikor nálunk van, nemcsak akkor ehet, amikor itt a reggeli, az ebéd és a vacsora ideje, hanem akkor, ha éhes. Ennél sokkal súlyosabb problémái is voltak, amelyek nemhogy elhalványultak volna, hanem még fokozódtak is. Ennek egyenes következménye lett, hogy a tanító néni áttelepítésre javasolta. A bizottság azonban azt állapította meg, hogy képességei ugyan gyengék, de kiegészítő iskolába való áttelepítése nem indokolt. Kislétszámú korrekciós osztályban eleget tud tenni a normál általános iskolai követelményeknek. Nevelőotthonunkban ennek megvoltak a megfelelő feltételei, hiszen belső iskolánkban 10-12 fős alsó tagozatos osztályok működtek. Ettől a kudarctól alaposabb, körültekintőbb iskolaérettségi vizsgálattal meg lehetett volna kímélni F.-et, hiszen a vizsgálat azt is megállapította, hogy érzelmi életének fejlettsége, fizikai állóképessége, munkafegyelme, figyelmének koncentrációja jelentősen elmarad az életkorának megfelelőitől. Ezeket a megállapításokat támasztották alá a pszichológiai vizsgálat eredményei is, ahová antiszociális, deviáns magatartásjegyei miatt került. Az értelmi képességeit a pszichológus sem találta kifejezetten rossznak, 97 volt az IQ-ja.

Annak ellenére, hogy egyre több időt töltött nálunk, családi körben, s rendszeres pszichológiai kezelésben is részesült, magatartása továbbra is botrányos volt. Tanulmányi munkájában is nagyon nehezen haladt előre. A második nekifutásra is csak nehezen jutott túl az első osztályon. Ekkor is javasolták áttelepítésre. A vizsgálat eredményei azonban az előző év diagnózisának a helyességét igazolták. A második osztályban magatartási problémái odáig fajultak, hogy pszichiátriai kezelésre volt szükség. A gyermekközösségbe továbbra sem tudott beilleszkedni, továbbra is a felnőttek közelségét kereste. Mindig igyekezett felhívni a figyelmet magára. Nem tűrte, hogy a közelében tartózkodó felnőtt más gyermekkel is foglalkozzon. Nem-tetszésének a gyógyszeres kezelés ellenére még mindig látványos dühkitörésekkel adott nyomatékot. A tanulmányi követelményeknek is csak nagyon nehezen tudott eleget tenni. Pozitívként jelentkezett, hogy a tanulásban már kis erőfeszítésre is mutatott hajlandóságot. Rendszeres patronálásunknak köszönhetően viszont a „civil” életben egyre jobban kiismerte magát. Kezdett beilleszkedni a családba. A maga módján igyekezett részt venni a mindennapi teendőkben, rendkívüli segítőkészséget tanúsított. Növekedett az önállósága az önkiszolgálás területén is. Sajnos ebből 50 méterrel arrébb, a nevelőotthon területén már semmi sem látszott. A szorosabb kapcsolatunkból azt a következtetést vonta le, hogy jószerével csak nekünk kell szót fogadnia, hozzánk kell alkalmazkodnia, mások véleménye nem fontos, nem számottevő.

Személyiségének alakulása 3. osztályos korában vett gyökeres fordulatot. Úgy vélem, hogy ez három tényező szerencsés össze-játszásának volt köszönhető. Az állandóságot jelentette a mi patronálásunk, tehát egy pozitív, elfogadó családi háttér, illetve az egyre inkább intenzívvé váló pszichiátriai kezelés. A másik két komponens viszont totális újdonságot jelentett F. életében. Tudniillik megszűnt a nevelőotthon belső iskolája, s gyermekeink az 5 km-re lévő falusi iskolába kerültek. Itt ugyan magasabb létszámú osztályok voltak, cserébe viszont új távlatok nyíltak meg az állami gondozott gyerekek előtt. Mondhatni: kitágult számukra a világ. Új emberekkel kerültek kapcsolatba s egycsapásra új mikro- és makroközösség tagjai lettek. Új ismeretségek, új barátságok szövődhettek. Többségüknek sikerült elfogadtatnia magát ebben az új környezetben is. Ez sokkal könnyebben ment a gyerekekkel, mint szüleikkel. Ok ugyanis – a megfelelő ismeretek hiányában – minden állami gondozottban egy potenciális bűnözőt láttak, akik nagymértékben gyermekeik előmenetelének akadályozói lesznek. Úgy vélték, hogy a nagyobb létszámú osztályokban a pedagógus kevesebb figyelmet tud fordítani az ő gyermekeikre. Ez abszolút értelemben természetesen igaz is, de semmiképpen nem indokolhatja heves ellenkezésüket.

Nevelőotthonunk nyitottsága gyermekeink többségére inspirálóan hatott. Kedvező jelei ennek már az előzőekben részletezett kezdeti nehézségek ellenére fokozatosan jelentkeztek. Ez nem meglepő, hiszen egy nagyobb közösség normáihoz való igazodási vágy mindig húzóerőként jelentkezik, de veszélyei sem lebecsülendők, különösen hosszabb izoláció után!

A másik változás, amely pozitívan befolyásolta F. jellemfejlődését, az a nevelőotthon belső szervezeti felépítésében bekövetkezett átalakítás volt. A csoportokon alapuló nevelési módszerről áttértünk a családi jellegű stílusra, melyben egy normál család szerkezetét és életvitelét igyekeztünk modellezni intézményi keretek között. Erre a nevelőotthon tárgyi, és személyi feltételei adottak voltak, s még az épületek elhelyezkedése is kedvezett az ún. pavilonos rendszer kialakításához. Ez akkoriban igazi pedagógiai kísérletnek volt nevezhető, melyhez – sajnos – sem a megyei, sem az intézményi vezetéstől nem kaptunk megfelelő szellemi támogatást. Így aztán jószerevével csak saját elképzeléseinkre támaszkodhattunk. Igaz, némi segítséget jelentett Pestalozzi munkássága. A családokat indirekt nevelői irányítás mellett maguk a gyerekek alakították ki testvéri és szimpátiakapcsolatok alapján. Hozzájuk csatlakoztak a nevelésüket irányító felnőttek, akiknek kiválasztásában fontos szerepet játszottak az azonos nevelési elképzelések és a nagyfokú együttműködési készség. Ez a későbbiek szempontjából nagyon fontos követelmény volt, hiszen a milliányi buktatót rejtő napi teendőinkben csak így mutatkozhatott remény az egységes, következetes nevelés megvalósítására. A jól prosperáló, biztos pszichikai és anyagi háttérrel nyújtó hétköznapi családok is így működnek anélkül, hogy a többségüknek bármiféle pedagógiai képzettsége lenne. Végül is a mi „családunkba” került 15 gyermeket a lakószobák száma miatt 3 kisebb egységre bontottuk a fenti elvek alapján. Nehéz lenne megmondani, hogy a sors vagy a véletlen játszott közre, de tény, hogy az egyik szobába csupa nehezen nevelhető, gyógyszeres pszichiátriai kezelés alatt álló gyermek került, közöttük természetesen F. is. Kézenfekvő megoldásnak kínálkozott, hogy én foglalkozzam velük. F. tehát közvetlen irányításom alá került. Nevelési szempontból ez egy ideális lehetőség volt. Egy tipikus csoportterápiás elképzeléssel láttam munkához. Első lépésként bevezettem a patronálási rendszert. Minden kisebbnek vagy önállótlanabbnak lett egy nagyobb vagy az önkiszolgálás magasabb fokán álló társa. Ahol lehetett, ezt a párost testvérek alkották. F. párja a bátyja lett. Ekkor némileg javult közöttük a kapcsolat. Szeretettel nem mutattak egymás iránt, de legalább kezdték elfogadni egymást. A nagyobbak, az önállóbbak nagyon sokat tudtak segíteni a másikon, miközben nekik is fejlődött segítő- és toleranciakészségük. Így a gyerekek szinte észrevétlenül, kölcsönösen nevelték egymást. Nekem a háttérből gyakorlatilag csak a megfelelő egyensúly fenntartására, illetve a normarendszer közvetítésére kellett ügyelnem. Így lényegesen több időm maradt arra, hogy az adott pillanatban valóban azzal foglalkozzam, akinek a leginkább szüksége van rá. Elég jó hatékonysággal tudtam megvalósítani a differenciált bánásmódot. Nagyon sokat beszélgettem velük egyenként és csoportosan is. Naprakészen igyekeztem tudni minden gondjukról, bajukról, bánatukról. Felvettem a kapcsolatot a pszichiáterrel is. Kéréseit, tanácsait, útmutatásait igyekeztem maximálisan betartani, alkalmazni. Rendszeres kapcsolatot tartottam a gyerekek tanáraival is. Igyekeztem arra törekedni, hogy csak a szülői szerepet töltssem be. Sajnos, ez nem ment konfliktusok nélkül, mert az iskolai pedagógusok zömére átragadt a falusi szülők többségére jellemző ellenszenv, előítélet. Ha valami gond, nevelési nehézség, fegyelmezetlenség adódott az iskolában, annak nem igyekeztek megkeresni a valódi okát, tettesét, hanem a nevelőotthonos gyerekeket kiáltották ki bűnbaknak. Az iskola szempontjából ez kétségtelenül kényelmes megoldás volt. Persze a gyerekek fegyelmezetlenségeinek egyik kiváltó oka éppen ez a hátrányosan

megkülönböztető bánásmód volt. Nehezen viselték, hogy beskatulyázták őket. S mint az rendszerint lenni szokott, nagy különbség mutatkozott otthoni és iskolai viselkedésük között. Gondok jószerevével már csak az utóbbival voltak, s tanulási nehézségekben jelentkeztek. A gondok ellenére a szoros együttműködésnek az lett a kézzelfogható eredménye, hogy gyermekeim pszichiátriai kezelése fokozatosan megszűnt. Személyiségükben olyan pozitív változások következtek be, hogy valamennyiüket gyógyulttá nyilvánították. F.-re is jó hatással volt szorosabb együttműködésünk. Tanulási nehézségei ugyan voltak, de szorgalmas munkával, sok gyakorlással sikerült teljesítenie a tanévet. Egyre több időt töltött nálunk, egyre több szállal kapcsolódott hozzánk. A nyári szünetjelentős részét töltötte önállóan szüleinél, akik úgy bántak vele, mint unokájukkal. Egy-egy nyáron nagyon sokat tanult, szélesedett ismeretköre javult önkiszolgálása.

Fejlődése a következő tanévben is folytatódott. Igaz, nagyon felkavarta édesanyja első – és egyben utolsó – látogatása. A kapcsolat néhány levél váltása után meg is szűnt. Pár hónap elteltével a találkozás megrázkódtatásait sikerült kihevernie. Különbözőbb magatartási problémái nem voltak. Az iskolában nagyon gyenge tanulmányi munkája miatt voltak gondok. Embertelen erőfeszítésekkel talán teljesíthette volna az évet, de úgy ítélem meg, hogy ez nagyobb kárára lenne, mint egy esetleges évisméltés. Ezért arra kértem a tanítót, hogy ismételtesse meg vele az osztályt. Döntésem helyességét a következő év igazolta, ugyanis minden nehézség nélkül teljesítette a tanévet. Közben teljesen beépült családunkba. Már-már több időt töltött nálunk, mint a nevelőotthonban. Amikor már úgy látszott, hogy F. egy megfelelő színvonalon működő nevelőotthon, egy biztonságot nyújtó patronáló család segítségével személyiségi zavarainak jórészt leküzdve elsajátíthatja az önálló életvitelhez szükséges praktikus ismereteket, az élet közbeszólt.

Az ekkor történeteket röviden el kell mondanom ahhoz, hogy megérthessük F. további sorsát. 1992-ben pályázatot írtak ki a nevelőotthon igazgatói posztjának betöltésére. A pályázaton én is indultam. Nem gondoltam, hogy ez lesz életem legrosszabb lépése. Munkatársaim 75%-os támogatásával a hátam mögött sem engem nevezett ki a fenntartó. Erre természetesen joga volt. Arra azonban aligha, hogy totális hadjáratot indítson ellenem és családom ellen, nem fukarkodva a hangzatos rágalmaszásokkal sem. Még akkor sem, ha – természetes védekezési ösztönként – én is felemeltem a hangom, megkérdőjelezve a döntés tisztaságát. Az egész hercehurcának az lett a következménye, hogy előbb én, majd a feleségem veszítette el az állását. Néhány hónapi pereskedés után engem a munkaügyi bíróság visszahelyezett a munkakörömbé, a feleségem azonban azóta is munkanélküli.

Azt már csak halkán merem megjegyezni, hogy mindketten belebetegedtünk, s kórházi ápolásra szorultunk. Az események természetesen nem hagyták hidegen F.-et sem. Nagyon ragaszkodott hozzánk, s csak értetlenül állt a történetek előtt. Látva a mi kínjainkat, ő is elveszítette lelki egyensúlyát. Újra jelentkeztek rajta az évekkal ezelőtti s egyszer már leküzdött személyiségi zavarok. Egymagában játszott, énekelgetett, nem találta a helyét a közösségben sem. A legkisebb nehézség is sírásra fakasztotta. Még akkor is szembeszállt a felnőttekkel, ha akkor éppen nem is volt rá oka. Kiütközött rajta a serdülőkori „dackorszak”. Gyakran már magáért az ellenkezésért ellenkezett. Így demonstrálta, hogy szívvel-lélekkel mellettünk áll. Határozott kérésünk és tiltásunk ellenére sem tudott kívül maradni az eseményeken. Az iskolában is nagyon sok bajba keveredett. Nem tudta kontrollálni a viselkedését, a tanulmányi eredménye is visszaesett. Nem is tudta teljesíteni a 6. osztály követelményeit. Mivel nem voltam ebben az időpontban közvetlenül a közelében – vagy kórházban voltam, vagy a felmentésemet töltöttem -, én sem tudtam megfelelő segítséget nyújtani neki. Ekkor a családom sem volt abban a helyzetben, hogy a szokásosnál több időt töltsön vele. Sajnos a nevelőotthonban sem volt egyetlen felnőtt sem, aki egy picit is mellé

állt volna, bízott volna benne. Sőt, amikor minket már nem tudtak bántani, F.-be rúgtak egyet, tudván, hogy az nekünk is fog fájni. Az események egyenes következménye lett az, hogy F. újra pszichológiai kezelésre szorult. Mikor visszahelyeztek az állásomba, s a nevelőotthonban is több időt töltöttem vele, a viselkedése kezdett normalizálódni, tanulmányi eredménye is javuló tendenciát mutatott. Kezdett visszailleszkedni a közösségbe is. Újra felvettem a kapcsolatot a pszichológusával. Az ő vizsgálatainak eredményei is azt igazolták, hogy a helyzet normalizálódásával F. lelkiállása is stabilizálódik. Sajnos az élet azonban - újra közbeszólt. A baj ugyanis nem jár egyedül. 1993 nyarán robbant a bomba a nevelőotthon és a falusi iskola feszültségekkel terhes viszonyában. Az iskola – a szülők nyomásának engedelmessé -nem volt hajlandó a következő tanévben fogadni gyerekeinket. Új iskola után kellett nézni. A fenntartó a sok rossz megoldás közül kiválasztotta a legrosszabbat. Gyerekeinket egy tőlünk 20 km-re lévő gyógypedagógiai intézmény belső iskolájába utalta. Minden körülményt figyelembevéve ez pedagógiailag nagyon elhibázott lépés volt. Egy ilyen környezet aligha hat inspirálóan a normál értelmi képességű gyerekekre. Ennek a véleményemnek minden lehetséges fórumon hangot adtam. Ennek újabb általános támadás lett a következménye. Végző eredménye, pedig a két nevelőotthon egyesítése, a feleségem elbocsátása és F. zárt intézménybe utalása lett. Az egészben az a legfurcsább, hogy F. ekkor már talán ismét túl volt a megpróbáltatások nehezen. Az áttelepítés hivatalos indoklása az volt, hogy zárt körülmények között, kis létszámú osztályban jobban eleget tud tenni tanulmányi kötelezettségeinek. Mindenki sejtette, hogy ez nem fedi a valóságot, hiszen ilyen alapon itt is maradhatott volna, mert az összevont intézmény iskolájának osztályaiba is csak 10-12 gyermek járt. Arról nem is beszélve, hogy itt már jól ismertük minden hibáját és erényét, s a tanulásban is tudtunk volna segíteni neki. Persze az már talán szóra sem érdemes, hogy a nevelőotthonban közvetlenül az én irányításom alá tartozott. A háttérben tehát valami másnak kellett munkálkodnia. Ezzel pontosan tisztában volt F. is. Nagyon jól tudta, hogy önála sokkal botrányosabban viselkedő, nehezebben kezelhető, nagyobb tanulási nehézségekkel küzdő gyerekek is vannak a nevelőotthonban, s mégis ő az áldozati bárány. A hatalmasságok vele statuáltak példát. Az áthelyezés logikáját tehát igazán nehéz megfejteni. Az azonban szinte biztosra vehető, hogy nem szolgálta a gyermek érdekeit. Az elhelyezés megváltoztatását mi is, és F. is csak az utolsó előtti napon tudta meg. Könnyen elképzelhető, hogy mindenkire milyen hatással volt. Mi azonnal kérelmeztük az intézményi gyámnál F. nálunk történő elhelyezését. Kérelmünkre minden magyarázat nélkül elutasító választ kaptunk. F. is hasonló tartalmú kérelemmel fordult a gyámjához. Az eredménye ugyanaz lett. Természetesen mi nem szakítottuk meg vele a kapcsolatot. Rendszeresen levelezünk, többször meglátogattuk, s a szüneteket továbbra is nálunk tölti. 1994-ben tarthatatlanná vált az én helyem is a nevelőotthonban, ezért kénytelen voltam munkahelyet változtatni. Most innen tartjuk F.-el a kapcsolatot. Már az első évben felvettük a kapcsolatot F. jelenlegi nevelőivel. Kezdetben ők is támogatták kérésünket. Ma már ez sem egyértelmű. Azt vettük észre, hogy igyekeznek ellenünk hangolni. Szerencsére nem sok sikerrel. Sajnos F. nem érzi jól magát az új helyén. Ami ennél rosszabb, hogy nem is igazán fejlődött. Jószerével megrekedt a 2 és fél évvel ezelőtti szinten. Az intézmény az én tetszésemet sem nyerte meg. Egy minisztériumi fenntartású intézménynek sokkal magasabb szakmai színvonalon, gyermekcentrikusabban kellene működnie, több lehetőséget kellene biztosítani a személyiség pozitív irányú kibontakoztatásához. Tanulmányi nehézségeit sem sikerült enyhíteni. Ott is csak második nekifutásra sikerült túljutnia a 6. osztályon. Önállósága, önkiszolgálása sem fejlődött. Mikor itt van nálunk, egy riadt, zavarodott, megfélemlített gyermeket látok, aki jóformán mindent csak utasításra, parancsszóra tud és mer tenni. Napokba kerül, mire fel tudjuk oldani ebből a

fagyos, letargikus lelkiállapotból. Ez aligha csak az ő hibája. Sokkal inkább árulkodik az intézmény nevelési eljárásairól, szokásairól, általános légköréről.

1995 nyarán már a helyi önkormányzat gyámügyi előadójának a segítségét is kértük. Megígérte a segítségét, de a környezettanulmányon túl nem jutottunk. Illetve ő is beszélt F.-el, s írt egy kérvényt a GYIVI megyei igazgatójához. Eredményt neki sem sikerült elérnie. Jelenleg itt vajúdik a történet, amely remélem, hogy szolgál némi tanulsággal, s rávilágít a gyermek-és ifjúságvédelem legégetőbb problémáira, visszasságaira.